

پژوهشنامه اندیشه معاصر

سال اول، شماره ۱، تابستان ۱۳۹۷، صفحات ۷۶-۹۸

نقش MTCR بر صادرات و کاربرد پهپادها و تأثیر آن بر امنیت جمهوری اسلامی ایران

سید محسن سجادی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۶/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۱۰

چکیده

رژیم‌های چند جانبه کنترل صادرات و از آن جمله رژیم کنترل فناوری موشکی با هدف ایجاد ممنوعیت و محدودیت در دستیابی کشورهای خارج از رژیم و کشورهای هدف به فناوری‌های مرتبط با امور نظامی و تسلیحات انهدام انبوه، در پی سامان دادن به صادرات تسلیحات انهدام انبوه و ابزارهای انتقال و تحویل آن‌ها همچون موشک‌ها و فناوری‌های مرتبط و دو منظوره برآمده و رژیم‌های چند جانبه کنترل صادرات را ایجاد نمودند که از جمله آن‌ها محدود نمودن دسترسی و دستیابی به پهپادها توسط برخی از رژیم‌های چند جانبه کنترل صادراتی محدود و مشخص از جمله رژیم کنترل فناوری موشکی می‌باشد. در این پژوهش نشان داده خواهد شد که اگر چه رژیم کنترل فناوری موشکی توانسته است در زمینه ممنوعیت و محدودیت دستیابی سایر کشورها از جمله کشورهای هدف به موشک‌های بالستیک و کروز و فناوری‌های مرتبط به طور موفقیت آمیزی عمل کرده و به طور مستقیم و غیرمستقیم امنیت ملی کشور ایران را در معرض تهدید قرار دهد اما در مورد صادرات و به تبع آن کاربرد پهپادها موفق نبوده و می‌توان اظهار نمود که در این زمینه رژیم کنترل فناوری موشکی با شکست مواجه گشته است.

واژگان کلیدی: رژیم کنترل، رژیم‌های چند جانبه کنترل صادرات، رژیم کنترل فناوری موشکی، پهپاد، امنیت ملی ایران

^۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته دیپلماسی صلح و امنیت و حقوق بشر دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه

مقدمه

یکی از موضوعات مهم و اساسی در حوزه روابط بین‌الملل و به تبع آن حقوق بین‌الملل، مسئله رابطه بین فناوری‌های نوین و مسائل نظامی و حقوقی بوده است. از نظر گاهی تبارشناسانه موضوع اخیر قدمتی به اندازه انقلاب در فناوری و اطلاعات و ارتباطات داشته است. بدین معنا که ابزاری چون پهپاد^۱ «آیا در حقوق بین‌الملل دارای ضوابطی برای استفاده است یا خیر؟» و اگر جواب به این سوال مثبت است، چه مقرراتی صادرات و کاربرد و استفاده از ابزارهای نوینی مثل پهپادها را با محدودیت یا ممنوعیت مواجه می‌کند؟ پاسخ فعلی ما به این سوال این گونه است که «رژیم کنترل فناوری موشکی در صادرات و کاربرد پهپادها آن طور که انتظار می‌رود موثر نبوده است». در واقع مسئله اصلی در این نوشته آن است که به دنبال تبیین، تدوین و استنباط بخشی از این رژیم کنترل فناوری موشکی در یک حوزه معین یعنی پهپادها است. رژیم کنترل فناوری موشکی^۲ یک ترتیب سیاسی غیررسمی^۳ و داوطلبانه^۴ است که در آوریل سال ۱۹۸۷ توسط کشورهای گروه هفت^۵ شامل از قبیل کانادا، فرانسه، آلمان، ایتالیا، ژاپن، بریتانیا و ایالات متحده آمریکا برای کنترل اشاعه راکت و سیستم وسایل نقلیه هوایی^۶ تاسیس شد (MTCR.info, 2016). البته این رژیم اول بار در ۱۹۸۲ توسط وزارت دفاع آمریکا مطرح شده بود. و شاید تاریخچه آن را بتوان حتی به قبل تر برده و سال ۱۹۷۲ را شروع روند شکل گیری این رژیم دانست که در نهایت در سال ۱۹۸۷ به سرانجام رسیده است (Ozga, 1994: 66).

در حال حاضر ۳۵ کشور (با عضویت اخیر هند به این رژیم در سال ۲۰۱۶) عضو این رژیم هستند.^۷ هدف این رژیم جلوگیری از گسترش سلاح‌های هسته‌ای و وسایل نقلیه هوایی بدون سرنشین و سلاح‌های انهدام انبوه (جلوگیری از

الف. پهپاد، مخفف واژه «پرنده هدایت پذیر از دور»، در زبان انگلیسی معادل‌های متفاوتی دارد. در این پژوهش واژه‌های «پهپاد» و «هوایمی بدون سرنشین» معادل واژه انگلیسی «Drone» و یا «UAV» و «UAS» می‌باشد. نکته‌ای که باید در نظر گرفته شود آن است که لفظ drone بیشتر در محافل عمومی و رسانه‌ای به کار برده می‌شود و تمایل جامعه علمی و تخصصی به استفاده از واژه UAV می‌باشد. ضمن اینکه جامعه نظامی بیشتر از واژه UAS استفاده می‌نماید.

ب. اگر چه یک ظرافت نیز وجود دارد و آن این است که هر drone یک UAV است، اما هر UAV یک drone نمی‌باشد (www.ezvid.com, 2017).

^۲. Missile Technology Control Regime (MTCR)

^۳. Informal Political Arrangement (Association)

^۴. Voluntary

^۵. G-7

^۶. Unmanned aerial vehicle (UAV), system (UAS)

^۷. سهم قاره آمریکای لاتین از این تعداد فقط دو کشور آرژانتین و برزیل هستند در بین کشورهای آسیایی ژاپن، ترکیه، جمهوری کره و فدراسیون روسیه و اخیراً هند و از آفریقا نیز آفریقای جنوبی عضو این رژیم هستند. ضمن این که آخرین کشور قبل از عضویت هند در سال ۲۰۱۶، بلغارستان است که در سال ۲۰۰۴ عضو گشته است. نکته قابل توجه این است که اگر چه چین و رژیم صهیونیستی عضو این رژیم نشده اند اما موافقت خود را با مفاد این رژیم و به عبارت بهتر اجرای داوطلبانه راهنمای رژیم اعلام نموده اند.

دستیابی دیگر کشورها به فناوری حمل سلاح‌های انهدام انبوه^۱ توسط موشک) است (Qzga, 1994: 66) که پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ بیشتر نیاز به این رژیم احساس گشته است و اتفاقاً این رژیم به رهبری آمریکا در دستیابی به این هدف تا حد زیادی موفق بوده است (Tollefson, 1990:1).

هدف رژیم تا قبل از سال ۱۹۹۲ و اجلاس اسلو^۲ صرفاً تمرکز بر موشک‌ها بود و بعد از این سال بحث سیستم‌ها و هواپیماهای بدون سرنشین به میان آمد و آن‌ها نیز جزء محدودیت‌های مندرج در رژیم کنترل فناوری موشکی گردید. این پژوهش به دنبال بررسی بخش دوم است و فرضیه خود را بر این اصل بنا نهاده است که این رژیم در دستیابی به هدف ثانویه خود که محدود کردن صادرات و به تبع آن کاربرد پهپادها بوده است، ناکام بوده است؛ امروزه در کاهش و یا متوقف کردن برخی از مهمترین پروژه‌های موشک‌ها از جمله موشک‌های بالستیک کشورهای همچون برزیل به موفقیت‌های چشمگیری دست یافته است.

در باره زمینه شکل‌گیری رژیم‌های چند جانبه کنترل صادرات^۳ علل مختلفی بیان گردیده است به عنوان مثال، یکی از علل شکل‌گیری رژیم‌های چند جانبه کنترل صادرات را مقابله آمریکا و بلوک غرب با شوروی سابق و بلوک شرق می‌دانند، زیرا با پایان جنگ جهانی دوم و آغاز جنگ سرد، در اواخر دهه ۱۹۴۰ سیاست آمریکا علیه شوروی سابق و بلوک شرق علاوه بر امور دفاعی از جمله بازدارندگی حمله هسته‌ای شوروی به آمریکا و متحدانش و توانمندی پاسخ سریع به حمله شوروی و اتحاد ورشو، شامل راه کار جلوگیری از انتقال کالا و فناوریهای پیشرفته و حساس به بلوک شرق نیز می‌گردید. ضمن اینکه با توجه به توانمندی‌های علمی و فنی دیگر کشورهای پیشرفته از جمله اروپای غربی، کانادا و ژاپن، ضرورت اقتضاء می‌کرد تا اعمال محدودیت‌های کنترل صادرات به شکل مدون باشد تا در این زمینه کلیه کشور های بلوک غرب هماهنگ شوند و بدین ترتیب رژیمهای چندجانبه کنترل صادرات با ایجاد رژیم کنترل صادراتی کوکوم^۴ شکل گرفتند (شیشه چی‌ها، ۱۳۷۶:۱).

در کنار آن، برخی شکل‌گیری این چنین رژیم‌ها را نه مخالفت آمریکا با شوروی و جلوگیری از انتقال فناوری به این بلوک، که هماهنگی دو ابر قدرت جنگ سرد برای جلوگیری از انتقال فناوری‌های پیشرفته به جهان سوم می‌دانند. زیرا با تکامل و گسترش موشک از نوع کروز و بالستیک آن، در میان کشورهای جهان سوم در شرایط نبود بحث‌های نظارتی قوی از نظر قدرت‌های صاحب چنین فناوری‌هایی، بحثی در میان این چنین کشورها که حتی از نظر ایدئولوژی نیز با هم در تعارض بودند (همچون شوروی و ایالات متحده) در گرفت که با توجه به این که موشک‌های بالستیک توانایی پرتاب سلاح‌های هسته‌ای دارند، داشتن این چنین توانایی برای تولید چنین موشک‌هایی حتی برای کشورهای فاقد

1. Weapons of Mass Destruction

2. Plenary Meeting of the Missile Technology Control Regime ° Oslo, Norway ° 29 June ° 2 July 1992

3. Multilateral Export Control Regimes (MECR)

4. Coordinating Committee for Multilateral Export Controls (COCOM)

کمیته هماهنگ کننده کنترل های صادراتی چند جانبه

فناوری و نیز سلاح هسته‌ای خطرناک بوده و در نتیجه باید انتقال موشک به جهان سوم به هر شکلی از جمله از طریق تدوین رژیم‌های چند جانبه کنترل صادراتی مبتنی بر توافق سیاسی محدود گردد؛ در نتیجه این امر منجر به برداشتن گامی شد که در ادامه به تدوین رژیم کنترل فناوری موشکی انجامید (حیدری، ۱۳۸۳: ۱۵۱).

به هر روی، می‌تواند از گزاره‌های فوق به این نتیجه رسید که هدف اولیه و اصلی شکل‌گیری رژیم‌های کنترل صادرات به صورت کلی و رژیم کنترل فناوری موشکی به طور خاص، جلوگیری از دسترسی و دستیابی سایر کشورهای خارج از رژیم و کشورهای هدف به فناوری‌های پیشرفته نظامی و حساس و با کاربرد دوگانه دانست که گاهی هدف بلوک شرق می‌بوده است و گاهی در هماهنگی دو بلوک برای مقابله با کشوری جهان سومی. بر این اساس نیاز به تدقیق در این رژیم و تأثیر آن بر صادرات پهپادها و هواپیماهای بدون سرنشین احساس می‌گردد باید مشخص گردد که آیا این رژیم در دستیابی به این هدف موفق بوده است یا خیر؟

۱. چهارچوب نظری: نظریه رژیم‌های بین‌المللی

موضوع رژیم‌های بین‌المللی^۱ از جمله موضوعاتی است که در دوره نوین هم در عرصه واحدهای تشکیل دهنده و هم در عرصه کنشهای متقابل، یعنی همکاری و تعارضات مورد توجه دانشمندان عرصه روابط بین‌الملل قرار گرفته‌اند و پارادایم‌های مختلف موجود، هر کدام بر اساس اصول، قواعد، و ارزشهای جامعه علمی خود به تبیین آن اقدام کرده‌اند (قاسمی، ۱۳۸۴، ۱۷). از جهتی به دلیل آن که ثبات نظام بین‌المللی و تغییر آن نظام هسته اصلی نظریه رژیم‌های بین‌المللی را تشکیل می‌دهد (عسگرخانی، ۱۳۸۳: ۱۷۹)؛ بنابراین می‌توان از این نظریه به عنوان چارچوبی مفید در خدمت تحلیل موضوع مورد پژوهش قرار داد. در این پژوهش با توجه به اینکه رژیم کنترل فناوری موشکی بخش مهمی از مبانی نظریه رژیم‌های بین‌المللی برانگیخته است، برای درک و تحلیل این رابطه از نظریه رژیم‌های بین‌المللی استفاده شده است. به عبارت دیگر، نظریه رژیم‌های بین‌المللی چارچوبی مفید در زمینه تحلیل رژیم فناوری کنترل موشکی به عنوان متغیر مستقل ارائه می‌دهد و می‌توان با استفاده از این نظریه به بررسی موضوع مورد بحث پرداخت. بر این اساس نظریه رژیم‌ها یک نظریه در باب سازمان‌های بین‌المللی است. دارای این فرض است که دولت‌ها می‌توانند حتی بر اساس این فرض رئالیستی که دولت‌ها به دنبال انگیزه‌های فردی هستند نیز همکاری کنند. بنابراین در بیشتر مواقع کشورها علاقه به همکاری دارند (Encyclopaedic Dictionary of International Law, 2009: 511).

شکل‌گیری مفهوم رژیم‌های بین‌المللی به دهه ۸۰ میلادی باز می‌گردد و برای بیش از یک دهه تمرکز اصلی در حوزه روابط بین‌الملل را به خود اختصاص داده است که در سه مکتب فکری واقع‌گرای، نو واقع‌گرای و شناختی مورد بحث واقع شده است (Hasenclever et. AL 2, 2006: introduction). باید به این نکته توجه داشت که رژیم یک

¹ Regime

اصطلاح است که نه تنها مورد استفاده فراوان قرار گرفته شده است، بلکه محل مناظرات فراوان در ادبیات روابط بین الملل نیز بوده است، اگرچه هنوز یک تعریف واحد جهانی برای آن پذیرفته نشده است (Rowlands, 1992: 24).

رژیم‌های بین‌المللی که یکی از رشته‌های اصلی مطالعات مؤسسات [سازمان‌های] بین‌المللی است، یک هدف را دنبال می‌کند و آن این است که با ایجاد انتظارات مشترک همراه با رفتار مناسب و به روز رسانی شفافیت در موضوعات منطقه‌ای، به کشورها و سایر بازیگران که به دلیل ترس از دستاوردهای مشترک امکان همکاری ندارند، کمک کند (Hasenclever et. AL 1, 2000: 3). نظریه رژیم‌های بین‌المللی روابط میان کشورها را بر اساس تلفیق و تطابق نظریه‌های مختلف روابط بین الملل مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهد. اگر چه مفهوم رژیم‌های بین‌المللی به مانند سایر مفاهیم علوم اجتماعی، مفهومی پیچیده و مبهم برای تعریف می‌باشد، و در مورد اینکه چه کسی اول بار این واژه را به کار برده است اختلاف نظر وجود دارد^۱، اما همگی بر این اتفاق هستند که در بین تعاریف ارائه شده از رژیم در روابط بین الملل، تعریف "کراسنر"^۲ دقیق‌ترین تعریف است.

کراسنر رژیم را: «مجموعه‌ای از اصول، قواعد صریح یا تلویحی، هنجارها و رویه‌های تصمیم‌گیری می‌داند که به واسطه آنها توقعات بازیگران پیرامون موضوعات خاص با هم تلاقی نموده و خواسته‌های بازیگران برآورده می‌شوند». همان گونه که در تعریف نیز مشخص است بدین ترتیب چهار رکن و یا ارکان چهارگانه رژیم از نظر کراسنر؛ اصول، قواعد، هنجارها و رویه‌های تصمیم‌گیری می‌باشند. بر اساس این تعریف سه نکته مشخص می‌شود: نکته اول، پایه‌های اصلی رژیم اصول و هنجارهای یک رژیم است. این بدین معنا است که تغییر در اصول و هنجارها منجر به تغییر کلی رژیم خواهد شد و قواعد و رویه‌های امری است قانونی و درون رژیم که تغییرات فاحش را در رژیم ایجاد نمی‌کند (حیدری، ۱۳۸۳: ۱۰۶)؛ نکته دوم این که، مشخص می‌شود که آنچه که در روابط بین‌الملل تحت عنوان رژیم به کار می‌رود ابتدائاً مربوط به بازیگران حوزه روابط بین‌الملل بوده و ثانیاً در پی نزدیک کردن اهداف بعضاً مختلف بازیگران و ایجاد الگوی خاص تصمیم‌گیری می‌باشد؛ و نهایتاً نکته سوم، تمیز و تفکیک یک رژیم بین‌المللی از همکاری‌های بین‌المللی و سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی است. بدین معنی که رژیم بین‌المللی یک الگوی مشخص از همکاری بین‌المللی ارائه می‌دهد.

بر این اساس، رژیم کنترل فناوری موشکی که برای ایجاد ممنوعیت و محدودیت در صادرات و اشاعه موشکها و پهپادها و تجهیزات و فناوری‌های مربوطه، که بردی بیشتر از سیصد کیلومتر و توانایی حمل باری بیشتر از پانصد کیلوگرم را داشته، در پی این است که با ایجاد اعتماد بر آمده از رژیمهای بین‌المللی (چون از جمله اهداف اولیه رژیمهای بین‌المللی را ایجاد و افزایش اعتماد در جهت هماهنگی می‌دانند)، در زمینه فناوری موشکی و پهپادی و نقل و

به عنوان مثال برخی بر این عقیده‌اند که اول بار این واژه توسط گولدای (Goldi) به کار گرفته شده است (عسگرخانی، ۱۳۷۵: ۴-۱۵) و برخی دیگر روگی (Ruggie) را پیشتاز در طرح و به کارگیری اولیه واژه رژیم می‌دانند (5 Yoshimatsu, 1998).

² Krasner

انتقالات بین‌المللی آنها همکاری کنند. در نتیجه در این زمینه نظریه رژیم‌های بین‌المللی می‌تواند راهگشای مفیدی برای شناخت و تحلیل رژیم کنترل فناوری موشکی باشد.

۲. رژیم کنترل فناوری موشکی

اولین تلاش‌ها برای کنترل اسلحه و فناوری‌های مرتبط با آن به قرن شانزدهم میلادی بر می‌گردد. با این حال اولین تلاش مدرن برای کنترل صادرات با تشکیل کمیته هماهنگی چند جانبه کنترل صادرات یا کوکوم در دهه پنجاه میلادی که توسط ایالات متحده و متحدان آن برای یک اقدام هماهنگ در جهت محدودیت در صادرات محصولات استراتژیک به بلوک شوروی تأسیس شد، نشأت گرفته است (Lipson, 2001:22). بنابراین، شاید بتوان یکی از اولین رژیم‌های چند جانبه کنترل صادرات را کوکوم نام برد، که در آغاز جنگ سرد و پایان جنگ جهانی دوم ایجاد گردید. اگر چه تاریخ دقیقی برای شروع به کار این رژیم نمی‌توان یافت و از ۱۹۴۹ تا ۱۹۵۲ را به عنوان سال‌های آغاز آن نام می‌برند (Lipson, 2001:3). اما پس از این رژیم، رژیم‌های کنترل صادرات دیگری همچون کمیته زنگر^۱ (۱۹۷۱)، تأمین کنندگان هسته‌ای^۲ (کلوپ لندن ۱۹۷۵)، گروه استرالیا^۳ (۱۹۸۵)، رژیم کنترل فناوری موشکی (۱۹۸۷)، ترتیبات واسنار^۴ (۱۹۹۵) و نهایتاً کد لاهه یا کردارنامه لاهه^۵ (۲۰۰۲) و رژیم کنترل صادرات فناوری‌های دو منظوره اتحادیه اروپا^۶ (۲۰۰۹) (Bauer & Bromley, 2016: 1) همگی با هدف کنترل صادرات یک یا چند نوع از سلاح‌های انهدام انبوه و فناوری‌های دو منظوره ایجاد گردید.

از سوی دیگر با وجود کاستی‌ها و مشکلاتی که رژیم‌های کنترل صادرات با آن روبرو است اما یکی از نشانه‌های افزایش درک خطر تکثیر سلاح‌های انهدام انبوه و توجه به این نکته از سوی کشورهای دارنده چنین سلاح‌هایی، رشد و افزایش عضویت در رژیم‌های موجود است. البته انگیزه کشورها از پیوستن به چنین رژیم‌های کنترل صادراتی می‌تواند از دو عامل که ریشه تاریخی داشته نشأت گیرد: کسب پاداش از طریق دسترسی به بازارها و فناوری موجود در داخل رژیم و بین اعضا و دوم، انگیزه‌های هویتی به دلیل کسب مشروعیت بین‌المللی و این که به عنوان اعضای مشروع از جامعه بین‌المللی محسوب شوند که ملاک دوم در مورد جمهوری‌های مستقل از شوروی سابق مصداق دارد (Lipson, 2001:12).

نکته جالب توجه در رژیم‌های کنترل صادرات از جمله گروه استرالیا، نگرانی کشورهای در حال توسعه و عدم تعهد است که پس از به اجرا در آمدن کنوانسیون با موضوعان رژیم صادراتی باید رژیم لغا شود. به عنوان مثال کشورهای

¹. Zangger Committee

². Nuclear Suppliers Group

³. Australia Group

⁴. Wassenaar Arrangement

⁵. the Hague Code of Conduct for prevention of ballistic missile proliferation

⁶. European Union Community Regime for Dual-Use Export Controls

در حال توسعه بر این عقیده بودند که پس از به اجرا در آمدن کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی (CWC)^۱ وجود رژیم کنترل صادراتی استرالیا عامل تضعیف به تعهدات مندرج در کنوانسیون می‌شود به عنوان مثال طبق ماده یازدهم کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی، این رژیم با هدف جلوگیری از تداخل توسعه اقتصادی و فناورانه با بحث‌های خلع سلاح شیمیایی بوده است. اگر چه در خواست این کشورها با مخالفت اعضای گروه استرالیا همراه شد و به جایی نرسید اما نشان دهنده وجود تعارض دیدگاه بین کشورهای جهان سوم که به دنبال وجود رژیم‌های با حقوق سخت هستند و کشورهای قدرتمند که کمترین الزام حقوقی را خواستار هستند، است.

بر این اساس، همان طور که قبلاً اشاره شد، رژیم کنترل فناوری موشکی با هدف ابتدائی محدود کردن گسترش موشک‌ها و فناوری‌های مرتبط برای سیستم‌هایی که قادر به حمل محموله‌ای حداقل ۵۰۰ کیلو گرم در فاصله حداقل ۳۰۰ کیلومتر که قادر به حمل کلاهک‌های هسته‌ای می‌باشد، در دهه ۸۰ میلادی شکل گرفت که در دهه ۹۰ وسایل نقلیه هوایی (پهپاد)ها و همچنین موشک‌های شیمیایی و بیولوژیک نیز به لیست محدودیت‌های این رژیم افزوده گشت (Zhao, 2013: 10) اما نکته‌ای که وجود دارد این است که این رژیم همچون سایر رژیم‌های چند جانبه کنترل صادراتی، دارای ترتیبات داوطلبانه و غیررسمی است که کشورهای علاقه‌مند به محدود کردن گسترش کالاها و فناوری‌های خاص به تبادل اطلاعات و هماهنگی فعالیت‌های ملی خود دست می‌زنند (Anthony et.AL, 1997: 4).

توجه به این نکته ضروری است که رژیم کنترل فناوری موشکی به صورت یک قدرت تصمیم‌گیری عمل نمی‌کند بلکه هر یک از اعضا مسئول اجرای تصمیمات گروه از طریق قوانین و مقررات ملی می‌باشد. با این حال، اعضا بر اساس یک تصمیم مشترک لیست اقلام کنترلی مشخص می‌شود (Anthony et.AL, 1997: 4). و این دقیقاً به این دلیل است که این رژیم از سایر رژیم‌های کنترل صادراتی در نوع خود بیشتر غیررسمی است که فاقد یک نهاد اجرایی بین‌المللی برای نظارت بر صادرات فناوری‌های مرتبط با موشک است. ضمن اینکه هیچ سازوکاری ندارد با این حال به موفقیت‌های قابل توجهی دست یافته است. از جمله این‌ها لغو پروژه موشکی کندر دو است. البته رژیم دارای اجلاس عمومی سالانه و ماهانه در پاریس است و نقطه تماس نیز وزارت امور خارجه فرانسه و پاریس است و تصمیم‌گیری با اجماع است (Lipson, 2001: 28).

به هر روی، پیشنهاد تشکیل این رژیم از سوی ایالات متحده در سال ۱۹۸۲ و برای رسیدن به یک اقدام مشترک در زمینه کنترل اشاعه موشک شروع شد. علت طرح این نوع رژیم کنترلی در دهه ۸۰ میلادی، نگرانی پس از جنگ شیمیایی و اشاعه موشک و فناوری‌های موشکی در کشورهای در حال توسعه و مناطق آسیب پذیر از جمله خاورمیانه بود که طبق استدلال طراحان این رژیم چنین کشورهایی می‌توانستند به راحتی موشک‌های بالستیک خود را تبدیل به وسایل حمل سلاح‌های انهدام انبوه کنند. در نتیجه در سال ۱۹۸۵ و بعد از حمله موشکی لیبی در سال‌های ۸۵-۸۶ به پایگاه نظامی

¹. Chemical Weapons Convention

امریکا در ایتالیا به تلافی بمباران شهرهای لیبی توسط آمریکا و آزمایش موشکی لیبی در همین سال (Ozga, 1994:66) چند کشور همکاری خود در زمینه کنترل فناوری موشکی را آغاز کردند تا این که سرانجام در سال ۱۹۸۷ کشورهای گروه هفت رژیم کنترل صادراتی موشک را ایجاد نمودند. در ابتدا رژیم کنترل فناوری موشکی تنها بر روی موشک‌هایی متمرکز شده بود که قادر به حمل محموله‌های هسته‌ای را داشتند با برد و وزن مذکور، اما در سال‌های ۱۹۹۲ و ۱۹۹۳ موشک‌های بیولوژیک و شیمیایی و پهپاد ها هم به موضوع اضافه شد (Lipson, 2001: 27).

اعضای رژیم کنترل فناوری موشکی به طور پیوسته رشد کرده و اکنون با عضویت هند تعداد کشورهای عضو ۳۵ کشور شده است.^۱ البته چند کشور از جمله چین و اسرائیل نیز پایبندی خود را به این رژیم اعلام داشته‌اند هر چند به عضویت کامل آن در نیامده‌اند. در این بین چین در سال ۱۹۹۴ اعلام داشت که تنها خود را ملزم به رعایت دستورالعمل ۱۹۸۷ می‌داند و نه دستورالعمل اصلاح شده در سال ۱۹۹۳. از جمله اهداف این رژیم جذب و تشویق کشورهای غیر عضو برای پیوستن به این رژیم است. نکته دیگر آنکه، ریاست رژیم به صورت دوره‌ای است و بعد از ریاست هلند و لوگزامبورگ به صورت مشترک که با ریاست وزارت خارجه هلند و کلرک بود، اکنون ریاست آن برای سال ۲۰۱۷ بر عهده «هان سانگ وود» از کره جنوبی است و در اکتبر ۲۰۱۶ آغاز به کار نموده است.

این رژیم با هدف جلوگیری از اشاعه موشک و پهپاد (وسایل پرتابی بدون سرنشین)، به دنبال هماهنگی نظام‌های کنترل ملی خود بر مبنای اجازه صادرات هستند که موجب جلوگیری از اشاعه این موشک می‌گردد. البته این رژیم چندین بار در دستورالعمل و ضمیمه‌های خود تغییراتی ایجاد و اصلاحاتی انجام داده است که آخرین اصلاحیه آن مربوط به اجلاس کارشناسان فنی در نشست بوسان در کره جنوبی بوده که مربوط به به روز رسانی ضمیمه این رژیم در تاریخ ۲۸ اکتبر ۲۰۱۶ است که در هشت مورد تغییراتی صورت گرفته است (mtr.info, 2016).

همان طور که بیان شد، رژیم کنترل فناوری موشکی یک معاهده نیست بلکه یک رژیم غیر رسمی و یک توافق سیاسی میان تعدادی از کشورها بر مبنای درک سیاسی متقابل است. این کشورها توافق کرده‌اند که سیاست مشترک صادراتی بر مبنای اصول راهنمای (دستورالعمل) تدوین شده در این توافق در صادرات خود اعمال کنند. اعضا این مقررات راهنما یا دستورالعمل توافق را در قالب قوانین و قانونگذاری ملی اجرا می‌کنند تا انتقالات تجهیزات فهرست شده تحت کنترل عملی درآید (حیدری، ۱۳۸۳: ۱۵۳). دستورالعمل رژیم، انتقالات موشک و فناوری‌های مربوطه به عنوان وسیله پرتابی

۱. کشورهایی که به عضویت این رژیم در آمده‌اند شامل: آرژانتین (۱۹۹۳)، استرالیا (۱۹۹۰)، اتریش (۱۹۹۱)، بلژیک (۱۹۹۰)، بلغارستان (۲۰۰۴)، برزیل (۱۹۹۵)، کانادا (۱۹۸۷)، جمهوری چک (۱۹۹۸)، دانمارک (۱۹۹۰)، فنلاند (۱۹۹۱)، فرانسه (۱۹۸۷)، آلمان (۱۹۸۷)، یونان (۱۹۹۲)، مجارستان (۱۹۹۳)، ایسلند (۱۹۹۳)، ایرلند (۱۹۹۲)، ایتالیا (۱۹۸۷)، ژاپن (۱۹۸۷)، لوگزامبورگ (۱۹۹۰)، هلند (۱۹۹۰)، نیوزلند (۱۹۹۱)، نروژ (۱۹۹۰)، لهستان (۱۹۹۸)، پرتغال (۱۹۹۲)، کره جنوبی (۲۰۰۱)، فدراسیون روسیه (۱۹۹۵) آفریقای جنوبی (۱۹۹۵)، اسپانیا (۱۹۹۰)، سوئد (۱۹۹۱)، سوئیس (۱۹۹۲)، ترکیه (۱۹۹۷)، اوکراین (۱۹۹۸)، بریتانیا (۱۹۸۷)، ایالات متحده (۱۹۸۷) و آخرین آن هند (۲۰۱۶) شده‌اند.

سلاح‌های انهدام انبوه مثل پهپادها را محدود می‌کند. در نتیجه تمرکز بر مهار انتقال موشک‌هایی است که توانایی پرتاب مهمات با حداقل ظرفیت ۵۰۰ کیلوگرم تا فاصله ۳۰۰ کیلومتر از مبدأ پرتاب (حیدری، ۱۳۸۳: ۱۵۴) می‌باشد که جزء دسته یک در نظر گرفته می‌شود. موارد تحت کنترل رژیم طبق ضوابط آن به دو بخش قابل تقسیم است:

۱. دسته یک (Category I): سیستم کامل موشک و زیر سیستم‌ها: شامل مراحل ساخت راکت، موتور، سیستم هدایت و خودرو و پرتاب؛ صادرات این تجهیزات به غیر اعضا ممنوع است. مؤثر بودن این مقررات منوط به رعایت ممنوعیت صادرات است و انتقال تأسیسات تولید گروه یک مطلقاً ممنوع می‌باشد.

۲. دسته دو (Category II): سایر موارد مرتبط با فناوری موشک مجوز صادراتی دارد به شرط آن که بررسی پنج فاکتور مصرحه در بند ۳ دستورالعمل، نشان دهد که این تجهیزات با هدف نهایی کمک به پرتاب سلاح‌های انهدام انبوه و یا در بیشتر موارد در خدمت توسعه موشک طبق دسته یک با برد و میزان خرج مهمات مجاز نباشد. قضاوت در مورد صادرات مجاز گروه دوم که قصد تولید سلاح انهدام انبوه نباشد، بر عهده کشور عضو است. ولی بیش از همه تاکید می‌گردد که سیاست اساسی در اجرای بند دو «سیاست انکار» باشد.

رژیم کنترل فناوری موشکی ضمن اینکه تنها رژیمی است که بیشترین نگرانی را در مورد ابزارهای تحویل سلاح (منظور موشک‌ها است) دارد، در طول جلسات سالیانه خود چندین بار مورد بازبینی‌هایی قرار گرفته است که از جمله مهمترین اجلاس‌های آن مربوط به سال‌های ۱۹۹۲ که به اضافه نمودن پهپادها در لیست این رژیم اقدام شد و اجلاس ۲۰۰۲ که دوباره این رژیم گسترش یافته و شامل جلوگیری از دستیابی و دسترسی تروریست‌ها به موشک‌ها و فناوری‌های موشکی است (révolution 2325, 2016) می‌باشد. البته نیاز به توضیح نیست که صادرات موارد مورد اشاره در این رژیم حتی از نوع دسته بندی اول که مطلقاً برای دیگران ممنوع است بین اعضا آزاد است زیرا اصل بر این است که اعضا موارد ممنوعه را رعایت می‌کنند.

نمودار ۱: رژیم‌های چند جانبه کنترل صادرات

منبع: نگارنده

۳. پهپاد

اولین کاربردهای پهپاد در عرصه نظامی و آن هم صرفاً برای شناسایی^۱ و نظارت^۲ بوده است. شاید بتوان کاربرد پهپادها را به اوایل قرن بیستم برد اما جدی ترین اقدام در زمینه کاربردها مربوط به دهه ۷۰ میلادی و زمان جنگ ویتنام می‌باشد که ایالات متحده از پهپادهای سبک برای شناسایی و جاسوسی منطقه دشمن استفاده نموده و البته کارایی خود را به نحو احسن ثابت نمود. کشورهای منطقه هم به طور گسترده ای از این پهپادها استفاده می‌نمایند از استفاده آذربایجان و کرد های عراقی از پهپادهای جاسوسی رژیم صهیونیستی (Rogers, 2012: 5) تا استفاده خود این رژیم از این پهپادها علیه کشورهای منطقه. در اصل پهپادها به عنوان هواپیماهای شناسایی طراحی شده بودند(البته در اکثر مواقع، پهپاد شناسایی را مساوی با جاسوسی^۳ می‌گیرند) اما بعد از سال های ۲۰۰۱ و ۲۰۰۲ که ایالات متحده با اضافه نمودن موشک به سیستم های پهپادی، دست به عملیات در خاک افغانستان و پاکستان زد (Wuschka, 2011: 893) پهپادها به صورت هواپیماهای بدون سرنشین رزمی نیز شناخته شده و لزوم تفکیک بین این دو مد نظر قرار گرفت.

1. Reconnaissance

2. Surveillance

3. spying

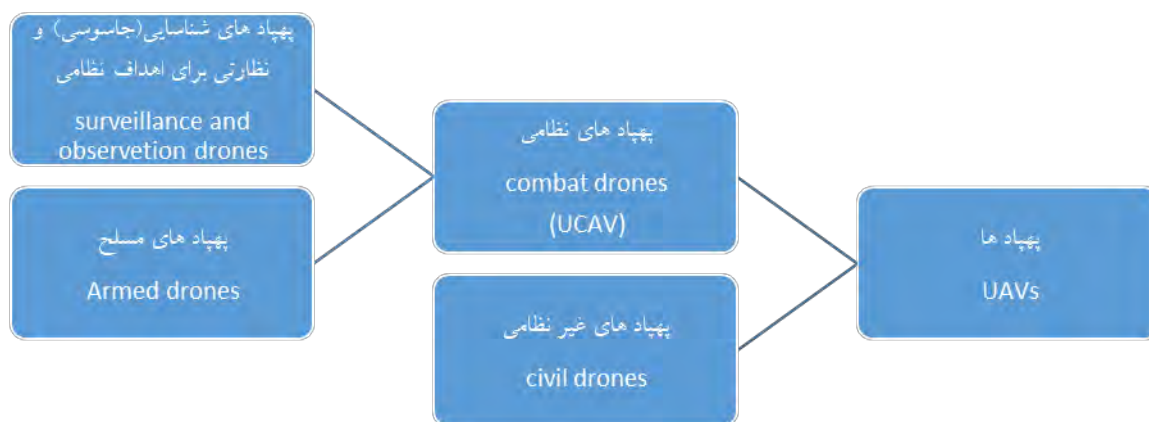
از این رو، شایع‌ترین استفاده از پهپادها از ابتدای قرن بیست و یک، استفاده از پهپادها با قابلیت حمل موشک‌ها و تبدیل شدن این پرنده‌ها به یک بمب افکن و جنگنده مسلح است. پس از بکارگیری پهپادهای آمریکایی در جنگ علیه طالبان و افغانستان به وسیله پهپادهای پردیتور^۱ و ریپر^۲، اقبال به استفاده از چنین پهپادهایی رو به تزاید گذاشت به نحوی که اکنون بیش از ۴۵ کشور در حال کار بر روی ساخت انواع پهپادهای نظامی از نوع مسلح هستند و ایران، چین و روسیه از جمله کشورهای پیش رو در بومی سازی این فناوری پس از کشورهای چین و امریکا قرار دارند.

به همین دلیل است که زمانی که نام پهپاد یا هواپیمای بدون سرنشین می آید در افکار عمومی و رسانه‌ها منظور پهپادهای رزمی مسلح است و کمتر به انواع دیگر اقبال عمومی نشان داده شده است. در نتیجه برخی کشورها برای کسب پرستیژ و ادعای داشتن پهپادهای مسلح، سعی در واردات پهپادها از کشورهای پیشرو نموده که نمونه بارز آن جمهوری آذربایجان می باشد که ابتدا صرفاً وارد کننده پهپادهای رزمی صهیونیستی بود (اگرچه بعداً خط تولید و مونتاژ پهپادهای پیشرفته اسرائیلی در این کشور راه اندازی شد)، و یا در پی انعقاد قراردادهایی برای تولید این محصولات به عنوان مونتاژ توسط کشور سازنده در خاک خود را دارند. مثال این مورد کشور عربستان سعودی است که در پی یک قرارداد با چین در سال ۲۰۱۷ در پی ساخت پهپادهای چینی مسلح بر آمده است. این قرارداد در پی سفر منطقه ای پادشاه عربستان به پکن در قالب طرح ۶۵ میلیارد دلاری برای ساخت پهپادهای کشنده چینی که خود کپی برداری از پهپاد پردیتور آمریکایی است رخ داده است (www.scmp.com, 2017).

بنابراین، پهپادها یا همان هواپیماها یا سیستمهای بدون سرنشین، در عرصه‌های مختلف و متفاوتی مورد استفاده و کاربرد قرار می‌گیرند و گروه‌های مختلف از دولتها و سازمانهای دولتی چون سازمانهای اطلاعاتی کشورها (همچون استفاده نیروی دریایی آمریکا و آژانس اطلاعات مرکزی (سیا) از پهپادهای رزمی مسلح علیه القاعده و طالبان در افغانستان، پاکستان، یمن و سومالی) (Ofek, 2010: 36) تا سازمانهای بین المللی چون ملل متحد و صلیب سرخ و حتی توسط گروه‌های غیر دولتی چون سازمان های مردم نهاد و گروه‌های شبه نظامی و تروریستی چون داعش استفاده می شوند.

¹ . General Atomics MQ-1 Predator

² .General Atomics MQ-9 Reaper

نمودار ۲: انواع پهپاد از نظر کاربرد

منبع: نگارنده

تولید، صادرات و کاربرد پهپادها در دنیای کنونی بدون واکنش بازیگران منطقه‌ای و جهانی نیست و حساسیت کشورهای همسایه و قدرت‌های بزرگ را بر می‌انگیزد. اولین چیزی که از یک پهپاد نظامی (مسلح یا نظارتی و جاسوسی) به ذهن خطور می‌کند توانایی مانور پذیری و امکان مقابله با تهدیدات امنیتی از طریق فناوری‌های نوین و با هزینه کمتر است. با توجه به نقاط قوت و مزایای استفاده از پهپادها می‌توان به این برداشت رسید که دولت‌هایی که امکان استفاده از این نوع فناوری را حال چه به صورت تولید داخلی (مثل کشورهای ایالات متحده و رژیم صهیونیستی) یا از طریق واردات به صورت کلی (مثل آذربایجان) یا واردات بخش‌هایی از نوع فناوری (مثل انگلستان که با همکاری اسرائیل دست به تولید پهپاد می‌زند) دارند؛ در تأمین امنیت خود موفق‌تر عمل می‌کنند.

آثار تولید، صادرات و به کارگیری پهپاد توسط کشورهای که با محدودیت‌های ذکر شده روبرو نیستند، افزایش امنیت و برای کشورهای مقابل آن‌ها کاهش امنیت می‌باشد. به نوعی رابطه مستقیم بین توانایی تولید و به کارگیری پهپاد و افزایش امنیت وجود دارد. به عنوان مثال کشور آذربایجان به دلیل امکان به کارگیری پهپاد و متناژ پهپادهای اسرائیلی در داخل خاک خود و یا واردات مستقیم پهپاد از این رژیم، توانایی انجام مأموریت حتی در خاک ارمنستان و مخصوصاً منطقه قره باغ را دارد و این امر را به بهانه امنیتی انجام می‌دهد؛ اما در مقابل ارمنستان به دلیل عدم دسترسی به پهپادهای نظامی و رزمی با قابلیت بالا و نیز عدم حمایت از سوی کشورهای قدرتمند و متحد خود در این حوزه مثل روسیه و اسرائیل، قربانی حملات پهپادی محسوب می‌شود و نمی‌تواند حتی یک حمله پهپادی در خاک آذربایجان انجام داده و یا

پهپادهای با قدرت بالا برای شناسایی بفرستد (robertmarkarian.com , 2017). شاید بتوان نقاط قوت و مزایای استفاده از پهپادها را به صورت زیر خلاصه نمود:

- پهپادها برای مأموریت‌های کسل کننده، خطرناک و با وضعیت زیست محیطی و بیولوژیکی غیر ممکن برای هواپیماهای سرنشین دار، مناسب محسوب می‌شوند [از سویی پهپادها به دلیل مداومت پروازی بالا و امکان پرواز بالای محل مأموریت به صورت درجا و ثابت برای عملیات‌های ضد تروریستی مناسب است. زیرا یک هواپیمای سرنشین دار جاسوسی نمی‌تواند بدون این که شناسایی شود به صورت طولانی بالای یک منطقه حرکت کند اما یک پهپاد به راحتی امکان پرواز بالای یک خودروی در حال حرکت را هم دارد که این یک مزیت فوق العاده نسبت به هواپیماهای سرنشین دار است، از سوی دیگر در مأموریت‌های خطرناک که امکان شناسایی توسط پدافند هوایی دشمن وجود دارد به دلیل امکان مانورهای مختلف و کاهش سرعت و ارتفاع در عملیات‌های شناسایی باعث برتری طرف استفاده کننده می‌شود]؛
- به دلیل حضور مستمر در بالای محل مأموریت، امکان ارائه یک حضور مستمر را داشته و تصاویر ویدئویی مناسب از یک منطقه خاص مخابره می‌کند؛
- ارائه اطلاعات مناسب برای نیروهای زمینی به گونه‌ای که به صورت چشم این نیروها عمل می‌کنند و نیروهای زمینی می‌توانند از طریق پهپادها حرکات دشمن و عوارض زمین را زیر نظر بگیرند؛
- کاهش تلفات جانی و نیروی انسانی در این مأموریت‌ها؛
- هواپیماهای بدون سرنشین در مقایسه با هواپیماهای سرنشین دار به نسبت ارزان قیمت‌تر می‌باشند و امکان تولید و راه اندازی و حتی نگه داری و سرویس این هواپیماها در مقایسه با هواپیماهای سرنشین دار ارزان تمام می‌شود [اگرچه در برخی مواقع یک پهپاد به دلیل فناوری‌های بسیار پیشرفته آن گاهی از یک هواپیمای نظامی مثل اف ۲۲^۱ گران‌تر می‌شود، مثال آن پهپاد گلوبال هاوک^۲ است] (Brooke, 2015: 16).

بر این اساس پهپاد برای کشورهایی که به دلیل مشکلاتی همچون تحریم‌ها قادر به خرید یا نوسازی ناوگان هوایی خود نیستند یک مزیت به حساب می‌آید و می‌تواند به اسلحه فقرا در مقابل کشورهای دارای جنگنده‌های سرنشین دار پیشرفته تبدیل شود اگر چه کشورهای پیشرفته در حال حاضر بیشترین استفاده از این نوع فناوری را دارند. رژیم صهیونیستی با داشتن ۲۰۰ اسکادران پهپادی در سال ۱۹۷۱ و داشتن دو اسکادران ۱۶۶ تایی و ۴۵۰ تایی بزرگترین اسکادران پهپادهای عملیاتی در منطقه و یکی از بزرگترین اسکادران‌های پهپادی جهان را دارد (Abu Saif, 2014: 21).

^۱ . F - 22

^۲ . Global Hawk

ظهور پهپادها در مبارزات علیه تروریسم پس از سال ۱۹۹۱ و در عملیات طوفان صحرا برای به دست آوردن موقعیت برتر آتش بود، پس از آن در سال ۱۹۹۵ در بوسنی، کرواسی و آلبانی برای نظارت بر پایگاه‌های هوایی و انبارها و کنترل تحرکات نظامی از این فناوری استفاده شد. پس از ۲۰۰۱ در افغانستان از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح برای حمایت نظامی بود که اولین استفاده از پهپاد برای یک قتل هدفمند در ۴ فوریه ۲۰۰۲ در ولایت پکتیا در افغانستان بود (Bloom, 2010). از جمله دلایل استفاده از پهپادها در مبارزه علیه تروریسم مخصوصاً توسط آمریکا در سه کشور افغانستان، عراق و یمن، همان دلایلی است که تحت عنوان مزایای استفاده از پهپادها بیان شد. از جمله حفظ جان خلبان و در نتیجه تلفات نظامی کمتر در میدان جنگ، دقت بیشتر در هدف گیری توسط پهپادها و امکان تعقیب و شناسایی به مدت طولانی بالای سر سوژه به دلیل مداومت پروازی بالای این نوع پرنده‌ها باعث افزایش اقبال به استفاده از پهپادها در مبارزه علیه تروریسم و اشراق (در مورد ایران در مرزهای شرقی کشور) در تأمین امنیت ملی یک کشور گردیده است. در زمینه استفاده از پهپادها در اقدامات و حملات ضد تروریستی طرفداران استفاده از پهپادها این گونه استدلال می‌کنند که حملات هواپیماهای بدون سرنشین از لحاظ نظامی مؤثر بوده و موفق به جلوگیری از حملات تروریستی مرگبار می‌شود و پهپادها می‌توانند حملات دقیقی را بدون نیاز به اقدامات نظامی بیشتر در راه مبارزه با تروریسم انجام دهند. آن‌ها این ادعا را در قالب چهار بخش جداگانه بیان می‌دارند که حملات پهپادی در مبارزه با تروریسم مؤثر و مفید است: اول، کشتن تروریست‌ها با کمترین تلفات غیر نظامی؛ دوم، پهپادها به دلیل دقت بالا و مداومت پروازی و امکان پرواز درجا موفق به کشتن اهداف به اصطلاح ارزشمند؛ سوم، استفاده از پهپاد ابر سازمان‌های تروریستی فشار وارد کرده و ظرفیت و توانایی آن‌ها برای انجام حملات و بازیابی توانایی را محدود می‌کند؛ و چهارم، در سنجش سود و زیان و هزینه، هواپیماهای بدون سرنشین نسبت به اعزام نیروی زمینی مؤثرتر و کم هزینه‌تر است (Abu Saif, 2014: 10).

طبق گزاره‌های فوق استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در عملیات‌های ضد تروریستی نه تنها مفید که ضرورت دارد و کشورهای درگیر در این امر حتماً باید از این ظرفیت بسیار بالای پهپادها استفاده نمایند. اما باید بیان داشت که تمامی استدلال‌های فوق قابل قبول نبوده و می‌توان بران خدشه وارد آورد. از جمله دلیل اول در زمینه تلفات غیرنظامی کمتر، که حملات پهپادی آمریکا در کشورهای مختلف از جمله افغانستان و پاکستان و یمن چیزی خلاف آن را ثابت می‌کند به حدی که گزارشگر ویژه شورای حقوق بشر به آن اذعان می‌کند و قبلاً در ذیل بحث‌های بشر دوستانه از پهپادها بدان اشاره شده است.

اما با وجود خلأها و خطاهای این فناوری نوین، باز نمی‌توان نقش بی بدیل این فناوری را در مبارزات ضد تروریستی انکار شده و تمام دستاوردهای این فناوری رو به جلو را به پشت سر افکند. بلکه باید با شناسایی نقاط ضعف در پی اصلاح و پر کردن خلأهای این فناوری بر آمده و به بهترین شکل ممکن از آن در جهت مقاصد بشر دوستانه و امنیتی و ضد تروریستی بهره برد. از دیگر کشورهایی که از هواپیماهای بدون سرنشین در جهت تأمین امنیت خود (البته آن چه او ادعا می‌کند) رژیم صهیونیستی است که از پهپادها در نوار غزه استفاده می‌کند و به قدری از این سیستم‌های بدون

سرنشین علیه نوار غزه استفاده نموده است که مردم این ناحیه هواپیماهای بدون سرنشین را برخی از زندگی روزمره خود می‌نامند و جالب آن که این یک راه کم هزینه و سودآور و البته با خطر پذیری کمتر برای اشغال بیشتر توسط این رژیم محسوب می‌شود. استفاده از پهپادها در نوار غزه توسط نیروهای اسرائیلی تبدیل به استراتژی اصلی نظامی این کشور از سال ۲۰۰۵ و ابزار جدید تسلط این رژیم بر فلسطینیان نوار غزه گردیده است (Abu Saif, 2014: 6).

۴. تاثیر رژیم کنترل فناوری موشکی بر صادرات و کاربرد پهپادها

همان گونه که بیان گردید، اقبال کشورها به استفاده از پهپادهای از نوع رزمی توسط کشورها در دهه دوم قرن بیست و یک دارد و اتفاقاً در زمینه صادرات این چنین فناوری هایی هم با وجود برخی موانع همچون رژیم‌های کنترل صادراتی از جمله رژیم کنترل فناوری موشکی و ترتیبات و اسنار، باز نیز شاهد همکاری‌های نظامی در تولید و نه فقط صادرات پهپادها بین کشورها هستیم. به عنوان مثال، اگرچه دو کشور چین و رژیم صهیونیستی هیچ کدام عضو رژیم کنترل فناوری موشکی نیستند، اما هر دو تعهد به اجرای این رژیم داده اند. جالب آن که هر دو نیز جزء بزرگترین صادر کنندگان پهپادهای رزمی با قابلیت حمل محموله‌های بیش از ۵۰۰ کیلوگرم و یا برد بیش از ۳۰۰ کیلومتر را دارند (محدودیت‌هایی که در رژیم کنترل فناوری موشکی به عنوان ملاک برای ممنوعیت صادرات این چنین کالاها به کشور های دیگر خارج از رژیم مخصوصاً کشورهای هدف دارد) به نحوی که رژیم صهیونیستی خود به مدت چند سال اولین و بزرگترین صادر کننده پهپادها مخصوصاً پهپادهای رزمی شده است. به عنوان مثال پهپاد ایتان^۱ رژیم صهیونیستی که قابلیت حمل ۲۰۰۰ کیلوگرم و مداومت پروازی ۲۴ ساعته را دارد و نه تنها خود تولید کننده است که به کشوری چون آذربایجان که متحد استراتژیک این رژیم محسوب می‌شود نیز صادر می‌کند که این قطعاً نقض رژیم کنترل فناوری موشکی است (Rogers, 2012: 2). با این وجود نه تنها بر طبق رژیم کنترل فناوری موشکی فشاری بر رژیم صهیونیستی وارد نمی‌شود که به نظر می‌رسد نوعی همکاری نیز در بین باشد.

اگرچه در خلال بحث در طول فصول گذشته و بر اساس تناسب موضوعی سعی در پاسخگویی به این موضوع و فرضیه شده بود و تا حدی نیز اکنون مشخص شده است رژیم کنترل فناوری موشکی بر صادرات و کاربرد پهپادها چه تاثیری داشته است. اما در این مبحث، بیان می‌گردد که رژیم کنترل فناوری موشکی با توضیحاتی که در طول این پژوهش آمده است، نتوانسته آن طور که انتظار می‌رفته مانع صادرات و به تبع آن کاربرد موشکی‌ها و پهپادها گردد و دقیقاً به همین دلیل است که درست ده سال پس از رژیم کنترل فناوری موشکی، صحبت از تجدیدنظر در این رژیم یا ایجاد یک رژیم در کنار آن برای پر کردن خلاءهای موجود در آن به میان می‌آید و آن رژیم، کردارنامه یا کد لاهه می‌باشد.

نظر این پژوهش بر این است که نباید به طور کلی رژیم کنترل فناوری موشکی را ناموفق جلوه داد. این رژیم در ابتدای کار خود بسیار موفق عمل نموده و توانسته چند برنامه ساخت موشک‌های بالستیک را که تا نیمه راه پیش رفته بودند با

¹ Eitan

شکت مواجه کند، از جمله آنها برنامه موشکی کندر می‌باشد. ضمن اینکه اگر این رژیم این چنین که بیان می‌گردد ناموفق بوده و توانایی کنترل و نظارت بر موشک‌ها و پهپادها و اجرای مواد مندرج شده در رژیم خود را ندارد، چرا در قطعنامه ای که علیه ایران در سال ۲۰۰۶ صادر می‌گردد از این رژیم نام برده می‌شود و با استناد به این رژیم این تحت تحریم‌های بیشتر قرار می‌گیرد؟ واقعیت این است که اگر چه به صورت کلی رژیم کنترل فناوری موشکی نتوانسته آن طور که انتظار می‌رود در زمینه محدود کردن صادرات گام بردارد و از جمله ناقضان این رژیم کشورهای هستند که یا عضو رژیم هستند همچون ایالات متحده و یا تعهد به اجرای آن بدون عضویت داده‌اند همچون رژیم صهیونیستی که خود پیشرفته‌ترین پهپادهایی که از نظر برد و یا میزان حمل بار توسط این رژیم با ممنوعیت مطلق روبه‌رو بوده‌اند را به سایر کشورها همچون آذربایجان صادر نموده است؛ اما نمی‌توان موفقیت آن را در صورتی که اجماعی بین کشورهای عضو ایجاد گردد را دست کم گرفت، از جمله نشانه‌های موفق بودن این رژیم، علاوه بر کنسل کردن دو برنامه بالستیک در دهه ۹۰، و کنار گذاشته شدن و نابود کردن برنامه‌ها و زیرساختهای بالستیک لهستان، فشارها بر ایران و کره شمالی و سوریه در قالب همین رژیم موشکی است.

پایه و اساس شکل‌گیری این پژوهش، این پرسش می‌باشد: آیا رژیم کنترل فناوری موشکی بر کاربرد و صادرات پهپادها موثر بوده است؟ و اگر پاسخ بدین سوال مثبت است، این تأثیر در چه زمینه‌ای بوده است؟ بدین معنی که این تأثیر در جهت افزایش صادرات و کاربرد پهپادها بوده است و یا در جهت کاهش آن. به طبع، باید تأثیر این رژیم در جهت کاهش صادرات و کاربرد هواپیماها و سیستمهای بدون سرنشین باشد زیرا هدف از شکل‌گیری و فلسفه ایجاد رژیمهای چندجانبه کنترل صادرات جلوگیری از دستیابی سایر کشورهای خارج از آن رژیم مخصوصاً کشورهای هدف از دستیابی به سلاحها و فناوری های خاص مطرح شده در متن آن رژیم است.

زمانی موضوع کنترل صادرات سلاحها و فناوری های هسته‌ای بوده و علت شکل‌گیری آن دستیابی کشوری چون هند به سلاحهای هسته‌ای می‌باشد در نتیجه کشور هدف در ابتدا خود این کشور است. اگر چه اکنون و در همین زمان که این پژوهش در حال انجام بود کشور هند علیرغم عدم عضویت در «عدم اشاعه هسته‌ای» و با این که خود هدف این رژیم کنترل صادراتی بود به عضویت رژیم کنترل صادراتی «گروه تأمین کنندگان هسته‌ای یا کلپ لندن» درآمد. این در حالی است که با درخواست چین برای ورود و عضویت در این رژیم هنوز مخالفت می‌شود.

و زمانی موضوع رژیم های کنترل صادرات اگرچه باز سلاحهای انهدام انبوه به صورت کلی و سلاحهای هسته‌ای به صورت خاص بوده است، اما هدف جلوگیری از انتقال فناوریها و تجهیزات پرتاب و هدایت این سلاحها همچون موشکهای کروز و بالستیک و پهپادهای با قابلیت حمل این سلاحها بوده است، مثل رژیم کنترل فناوری موشکی. در این رژیم نیز ابتدائاً صادرات تمام موارد ذکر شده در دو دسته‌ی این رژیم که شامل اقلامی است که نباید به هیچ وجه صادر شود و دسته دوم اقلامی است که با دادن ضمانت از طرف کشور عضو صادر کننده امکان پذیر است، به سایر کشورهای خارج از رژیم و غیر عضو ممنوع است و در گام بعدی، کشورهایی به عنوان هدف مشخص شده و نباید تحت هیچ

عنوانی صادرات به این کشورها صورت گیرد. کشورهای هدف در رژیم کنترل فناوری موشکی در هر دوره‌ای متفاوت بوده است اما چیزی که مشخص است آن است که ایران پای ثابت تمام ممنوعیتهای رژیم کنترل فناوری موشکی در ادوار مختلف بوده و اگر کشور یا شرکتی سعی در دور زدن این رژیم در طول دوران شکل گیری خود داشته با واکنش شدید ایالات متحده مواجه شده و تحت تحریمهای^۱ این کشور قرار می گرفته است (nti.org , 2017).

¹. Under Sanctions

نتیجه گیری

اگر به پرسشهای مطرح شده در ابتدای پژوهش بازگردیم، اکنون می‌توان به این پرسش که «آیا این چنین رژیم‌هایی مخصوصاً رژیم کنترل فناوری موشکی توانایی تأثیرگذاری بر امنیت ملی و توان بازدارندگی ایران را دارد؟» پاسخ مثبت دارد. رژیم‌های چند جانبه کنترل صادرات به صورت کلی و رژیم کنترل فناوری موشکی به طور خاص امکان محدود کردن توانایی ایران در دستیابی به سلاح‌های دفاعی چون موشک‌ها و پهپادها با فناوری‌های پیشرفته را دارد که اتفاقاً در محدود کردن توانایی ایران در دوره‌ای از تحریم‌ها موفق نیز عمل نموده است. نباید ادعا نمود که این رژیم و رژیم‌های مشابه توانایی تأثیرگذاری نداشته و یا در مورد رژیم کنترل فناوری موشکی ادعا نمود که این رژیم تنها موفقیت‌های چشمگیری مربوط به دهه اول ایجاد رژیم بوده است و پس از آن دیگر توانایی تأثیرگذاری ندارد و الا چرا باید در فکر ایجاد یک رژیم جایگزین و یا پیشرفته‌تر به عنوان بازوی اجرایی رژیم کنترل فناوری موشکی تحت عنوان کد لاهه بود؟ زیرا اگر این مدعا صحیح باشد پس نباید در دوران کنونی با استناد به این رژیم قطعنامه‌ای در شورای امنیت ملل متحد صادر گردد. قطعنامه‌های مختلفی ضمن اشاره به این رژیم و رژیم‌های کنترل صادرات مشابه بر علیه کشورها صادر شده که مثال آن قطعنامه صادره در شورای امنیت با استناد به رژیم کنترل فناوری موشکی برای اعمال تحریم صادرات موشک‌های کروز به کشور کره شمالی در سال ۲۰۱۴ و شاید مهمتر از آن قطعنامه‌های متفاوتی باشد که هنگام تصویب و در متن قطعنامه به رژیم کنترل فناوری موشکی استناد کرده‌اند. از جمله آنها قطعنامه ۲۳۲۵ شورای امنیت در سال ۲۰۱۶ است که حتی رئیس رژیم کنترل فناوری موشکی امکان سخن رانی داشته و یکی از موارد اشاره در قطعنامه همین رژیم بوده است و این دقیقاً نشان از حضور و دوام این رژیم موشکی در دنیای کنونی و امکان تأثیرگذاری‌های منفی بیشتر بر ایران را دارد.

پس اگر چه اوج موفقیت‌های رژیم کنترل فناوری موشکی در از بین بردن برنامه‌های موشک‌های بالستیک دو مجموعه‌ی سه گانه از کشورها در قالب دو برنامه موشکی متفاوت و نابودی زیرساخت‌های موشکی لهستان بوده است، اما این موارد موفقیت‌های عینی بوده و برعکس موفقیت‌های فنی و حقوقی این رژیم در دوران بعد بیشتر به چشم آمد و نشان داد که این رژیم چه ظرفیت عظیمی در امکان محدود کردن برنامه‌های موشکی و پهپادی کشورها داشته و اگر در این زمینه با نقصان مواجه شده و بتوان از خلاءهای موجود در آن استفاده نمود، می‌توان از آن به عنوان یک پایه برای صدور قطعنامه‌های الزام آور شورای امنیت استفاده نمود که خود پشتوانه اجرای مفاد رژیم کنترل فناوری موشکی را تامین می‌کند. ضمن این که برخی رژیم کنترل فناوری موشکی را بسیار موفق می‌دانند و مدعی‌اند که میزان موفقیت این رژیم فراتر از انتظار بنیانگذاران اولیه رژیم بوده است. اگر استناد به رژیم کنترل فناوری موشکی در قطعنامه‌های مختلف شورای امنیت ملل متحد همچون ۱۵۴۰ در سال ۲۰۰۶ که برخی آن را بزرگترین پیروزی برای این رژیم می‌دانند، و یا سایر قطعنامه‌هایی که قبلاً به آنها اشاره شد همچون قطعنامه سال ۲۰۱۴ علیه کره شمالی و یا قطعنامه ۲۳۲۵ سال ۲۰۱۶ موفقیت این

رژیم به حساب نیامده و میزان اهمیت و تأثیرگذاری آن را نشان نمی‌دهد، قرار است چه چیزی ملاک پویایی این رژیم با تحولات روز و معیار پژوهشگران برای درک میزان تأثیرگذاری این رژیم در جهان کنونی باشد؟ منظور از استناد در قطعنامه این نیست که بخواهند یک رژیم حقوق نرمی چون رژیم کنترل فناوری موشکی را بر کشورها تحمیل و آن را لازم الاجرا کنند؛ در این قطعنامه‌ها از سازوکار پابندی این رژیم‌ها استفاده می‌کنند. در مرحله بعد هم بصورت غیر مستقیم به تعهدات حقوق نرمی اشاره و در مرحله بعدی جهانی سازی این حقوق نرم می‌کنند. به دلیل اینکه هنوز یک تعهد خاص در حقوق بین‌الملل به نام جلوگیری از گسترش پرتابه‌های موشکی وجود ندارد، برای ایجاد تعهد کشورهایی چون ایالات متحده آمده و در قالب یک رژیم حقوق نرمی چون رژیم کنترل فناوری موشکی مطرح می‌کنند. و این نکته دقیقاً میزان ضرر این رژیم برای امنیت ملی ایران را نشان می‌دهد. زیرا ابتدا این مسائل را به صورت حقوق نرم قالب سازی می‌کنند، در مرحله بعد چون هیچ کشوری حساسیتی به آن نشان نداده و میزان اهمیت آن را پایین می‌انگارد، در چارچوب حقوق سختی مانند قطعنامه شورای امنیت به یک کشور خاص چون کره شمالی تحمیل می‌کنند.

رژیم کنترل فناوری موشکی رژیمی متعلق به گذشته و جنگ سرد نیست، چنانچه خود این را به خوبی نشان داده است؛ و ضمن تحولات تاریخی همچون فروپاشی شوروی و حادثه ۱۱ سپتامبر با انجام اصلاحیه‌هایی در متون خود، ضمن حفظ پویایی، باعث ایجاد گام‌های بعدی در پیشبرد مسائل مربوط به کنترل صادرات، کنترل تسلیحات و خلع سلاح شده است. پس نمی‌توان از اهمیت آن غافل بوده و میزان اثر مخرب و منفی آن بر ایران را نادیده گرفت، هر چند که می‌دانیم ایران دیگر نیازی به وارد کردن پهپاد و موشک ندارد اما این به معنای عدم نیاز ایران به برخی فناوری‌های استفاده شده داخل آنها نیست. هیچ کشوری نمی‌تواند ادعا کند که در زمینه‌های نظامی کاملاً بی‌نیاز از ارتباط فناورانه با سایر کشورها است. حتی کشوری چون هند که خود پیش‌تاز عرصه‌های موشکی و پهپادی است و بسیار زودتر به موشک‌های با قابلیت حمل کلاهک هسته‌ای دست یافته است، به بزرگترین وارد کننده تسلیحات در جهان بین سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۵ و به بزرگترین وارد کننده تسلیحات موشکی از رژیم صهیونیستی تبدیل شده است و پهپادهای پیشرفته رزمی از آمریکا سفارش می‌دهد. چین هم با روسیه دارای تبادلات فناورانه در زمینه‌های نظامی مختلف از جمله موشکی و پهپادی هستند. پس رژیم کنترل فناوری موشکی می‌تواند بر این روند تأثیرگذار بوده و میزان پیشرفت را کاهش و سرعت کار را کند کند. با توجه به نوع رژیم کنترل فناوری موشکی که حقوق نرم است و عدم پیش بینی سازوکارها و قدرت اجرایی لازم، به نظر می‌رسد رژیم کنترل فناوری موشکی موجب کاهش صادرات و کاربرد پهپادها توسط کشورهای خارج از رژیم در سطح جهان نشده است». این جمله فرضیه پژوهش را در بر می‌گیرد و نشان دهنده راه پیش روی پژوهش بوده است. رژیم‌های چند جانبه کنترل صادرات و مخصوصاً رژیم کنترل فناوری موشکی از جمله رژیم‌های مهم و تأثیرگذار در صحنه بین‌الملل هستند و نیاز به بررسی این رژیم‌ها و تأثیرگذاری آنها بر امنیت ملی کشورها و مخصوصاً امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران احساس می‌شود. به همین دلیل این پژوهش مبنای خود را بر رژیم کنترل فناوری موشکی قرار داد. برای اثبات و یا رد این فرضیه ناگزیر از بررسی مواردی بودیم که به عنوان مقدمه بحث نیاز

بود و اگر بیان می گردید بحث به سرانجام دقیقی نمی رسید. در نهایت مشخص گردید که رژیم کنترل فناوری موشکی علیرغم توفیقات خود در برخی عرصه ها همچون موشکهای کروز و برخی فناوریهای مرتبط، نتوانسته است در عرصه صادرات پهپادها موفق عمل کند و برخی کشورهای عضو رژیم و نیز کشورهایی که درخواست تعهد به رژیم بدون عضویت را داده اند به نقض رژیم در زمینه صادرات پهپادها اقدام نموده اند.

منابع و مأخذ:

منابع فارسی

۱. قاسمی، فرهاد (۱۳۸۴)، رژیم‌های بین‌المللی، تهران، میزان.
۲. عسگرخانی، ابومحمد (۱۳۸۳)، رژیم‌های بین‌المللی، تهران، موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر
۳. عسگرخانی، ابومحمد (۱۳۷۵)، رژیم‌های بین‌المللی، گفتگو با فصلنامه روابط بین‌الملل، شماره ۱۴ و ۱۵، بهار و تابستان
۴. شیشه چی‌ها، مصطفی (۱۳۷۶)، رژیم‌های کنترل صادرات، رساله ارتقاء مقام وزارت امور خارجه، ایران.
۵. حیدری، ناصرالدین (۱۳۸۳)، اروپا و رژیم بین‌المللی مهار گسترش تسلیحات موشکی و نتایج آن برای ج.ا. ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه، ایران
۶. پایگاه خبری تحلیلی دیدبان ارمنستان، حضور هواپیماهای بدون سرنشین در مرز ارمنستان و آذربایجان می‌تواند منتهی به جنگ شود، تاریخ ۰۳ آبان ۱۳۹۱، بازیابی در تاریخ (۱۳۹۶/۰۲/۲۹)، قابل دسترسی در:

<http://robertmarkarian.com/fa/index.php/news/item/219>

منابع انگلیسی

Book

1. Blom, J. D. (2010), **Unmanned Aerial Systems: a historical perspective** (Vol. 45). Combat Studies Institute Press.
2. Hasenclever, A., Mayer, P., & Rittberger, V. (2006), **Theories of international regimes** (Vol. 55). Cambridge university press.
3. Parry, C., Grant, J. P., & Barker, J. C. (2009), **Parry & grant encyclopaedic dictionary of international law**, Oxford University Press.

Article

1. Abu Saif, Atef (2014), Sleepless in Gaza: Israeli drone war on the Gaza Strip', Rosa Luxembourg Stiftung Regional Office Palestine, Palestine.
2. Bauer, Sibylle, & Bromley, Mark ThDual-Use Export Control Policy Review: Balancing Security, Trade and Academic Freedom in a Changing World, Nonproliferation Papers 48 (2016 from

3. <http://www.nonproliferation.eu/web/documents/nonproliferationpapers/the-dual-use-export-control-policy-review-balancin-49.pdf>
4. Diepen, Vann Van (2012), "The Missile Technology Control Regime in U.S. Nonproliferation Strategy", US Department of State, Washington, DC , from <https://2009-2017.state.gov/t/isn/rls/rm/198161.htm>
5. Hasenclever, A., Mayer, P., & Rittberger, V. (2000), integrating theories of international regimes. *Review of International Studies*, 26(1), 3-33.
6. Lipson, M. (2001), *Organizational Fields and International Regimes*. Christopher H. Browne Center for International Politics, University of Pennsylvania, Working Paper Series, 1.
7. *Missile Technology Control Regime*, (2017), from <http://mctr.info/frequently-asked-questions-faqs/>
8. Ofek, Hillel (2010), "The Tortured Logic of Obama's Drone War", *The New Atlantis*, 27, 35-44.
9. Ozga, Deborah A. (1993), "A CHRONOLOGY OF THE MISSILE TECHNOLOGY CONTROL REGIME", *The Nonproliferation Review/Winter 1994*
10. Rowlands, I. (1992), *International regime formation: the politics of ozone layer depletion and global warming* (Doctoral dissertation, The London School of Economics and Political Science (LSE)).
11. Rogers, Paul (2012), *The Potential For Israeli Military Action Against Iran's nuclear Facilities*, *International Security Monthly Briefing*, Oxford Research Group from http://www.oxfordresearchgroup.org.uk/publications/middle_east/potential_israeli_military_action_against_iran%E2%80%99s_nuclear_facilities
12. Wuschka, S. (2011), *The Use of Combat Drones in Current Conflicts-A Legal Issues or a Political Problem*. *Goettingen J. Int'l L.*, 3, 891.
13. Yoshimatsu, Hidetaka (1998), *Regimes, International Society, and Regional Cooperation in East Asia*, *Pacific Focus*
14. Zhao, J. (2013), *MAPPING CHINA'S PLACE IN MULTILATERAL EXPORT CONTROL REGIMES*. *Anthony et. AL*, 1997:4

WebSites

1. Chinese drone factory in Saudi Arabia first in Middle East, (2017, March 26), *South China Morning Post*, from <http://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2081869/chinese-drone-factory-saudi-arabia-first-middle-east>
2. *Indian Defense Market 2017 - Forecast to 2026: New Policy Dynamics, Market Requirements, and Programs Present Myriad Opportunities for Companies*, (2017, June 27), *Digital Journal*. from <http://www.digitaljournal.com/pr/3394328>
3. *Israel signs \$630m missile deal with Indian navy*, (2017, May 22), *Middle East Monitor*. from <https://www.middleeastmonitor.com/20170522-israel-signs-630m-missile-deal-with-indian-navy/>

4. Krishnan, Ananth, (2017, June 26), China concerned by US-India surveillance drones deal, India Today. from <http://indiatoday.intoday.in/story/china-narendra-modi-donald-trump-us-surveillance-drones-defence-agreements/1/987508.html>
5. Nuclear Threat Initiative, (2017, February 1), Missile Technology Control Regime (MTCR), from <http://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/missile-technology-control-regime-mtcr/>

Documents

Security Council Resolution 2325, Calling for Framework to Keep Terrorists, Other Non-State Actors from Acquiring Weapons of Mass Destruction, SC/12628 (2016, December 15), from

<https://www.un.org/press/en/2016/sc12628.doc.htm> Brooke, 2015:16

Theses

Tollefson, Scott D., *Brazil, the United State, and the Missile Technology Control Regime* NAVAL POSTGRADUATE SCHOOL, Monterey, California, 1990

